

Пампура Ігор Іванович,

старший науковий співробітник
науково-дослідної лабораторії
психологічного забезпечення
Державного науково-дослідного
інституту МВС України;

Бойко-Бузиль Юлія Юріївна,

заступник начальника науково-дослідної
лабораторії психологічного
забезпечення Державного науково-
дослідного інституту МВС України,
доктор психологічних наук, доцент

ПСИХОЛОГІЧНИЙ ЗМІСТ ПОНЯТТЯ ТА ПРОФІЛАКТИКИ ШКІЛЬНОГО НАСИЛЬСТВА

Одним із негативних явищ, які поширилися упродовж останніх років у нашому суспільстві є шкільне насильство. Аналіз сучасного інформаційного простору засвідчує, що в освітніх закладах досить часто спостерігається зростання кількості випадків свідомого жорстокого ставлення з боку сильніших учнів та вчителів до слабших членів шкільного колективу.

Цькування дітей з боку однолітків, так званий шкільний булінг, є найбільш поширеною проблем освітніх організацій, яка істотно збільшує ризик суїциду серед молоді, призводить до ескалації агресії і насильства в колективі, зниження успішності, емоційних і невротичних проблем.

За даними ЮНІСЕФ, 40% жертв булінгу ні з ким не діляться проблемою, хоча 67% дітей вказали, що стикалися з даним явищем. Аналізуючи наявні випадки булінгу можна зробити висновок, що переважна більшість дітей стають жертвою тому, що виглядають, говорять, думають не так, як більшість. Крім того, закономірним є факт, що сором'язливі та закриті діти стають жертвами цькування в 2 рази частіше інших [3].

Розкриваючи поняття булінг (bullying, від англ. bully – хуліган, забіяка, задирака, грубіян, насильник) варто зазначити, що це форма насильства у вигляді утиску, дискримінації, цькування, травлі, бойкоту, дезінформації, псування особистих речей, фізичної розправи тощо. Цей термін означає тривалий процес свідомого жорстокого ставлення (фізичного та психічного) з боку дитини або групи до іншої дитини або інших дітей, які не здатні захистити себе в даній ситуації [5].

Булінг характеризують чотири головні компоненти: 1) булінг – це агресивна і негативна поведінка; 2) булінг здійснюється систематично; 3) булінг відбувається у взаємостосунках, учасники яких мають неоднакову владу та фізичні можливості; 4) булінгова поведінка є навмисною.

Підлітковий вік, у якому проявляються найагресивніші форми булінгу, найскладніший вік, але, водночас, найважливіший період для формування особистості. Діти у цьому віці надзвичайно емоційні та категоричні. Через це їм властива схильність до різких кроків та крайнощів, у тому числі й до жорстокості (психологічного та фізичного насилля) щодо членів колективів.

Одна зі складових булінгу полягає у тому, що акт насилля не є одноразовим, а стає системним. Відповідно, крім одноразових знущань чи нанесення побоїв, людина опиняється у певному середовищі постійного психологічного тиску, яке не може не впливати на її світосприйняття. Довготривалий процес перебування людини у статусі «переслідувача», «жертви» або «спостерігача» формує у неї відповідні ціннісні норми на майбутнє. І як наслідок, поведінка з елементами фізичного чи морального насилля може стати прийнятним для неї явищем.

Крім того, схильність до шкільного насильства певною мірою залежить від агресивності особистості. Це індивідуально-психологічна риса, що виявляється у готовності до агресії. Тобто це – готовність до агресивних дій щодо іншого і щодо себе. Вважається, що можна в такому випадку говорити про потенційно агресивне сприймання та потенційно агресивну інтерпретацію як про стійкі особистісні риси світосприйняття і світорозуміння [2]. Агресивність як індивідуальна детермінанта шкільного насильства також пов'язана з певною мотивацією. Адже саме певні мотиви уможливають існування цілеспрямованої агресії, а отже – і цілеспрямованого насильства, вжитого задля заподіяння зла, лиха, шкоди іншому.

Явище булінгу надзвичайно поширене у сучасній школі, педагоги багато роблять для того, щоб запобігти знущанню та своєчасно усувати його, але цю проблему не прийнято обговорювати, її іноді замовчують та не афішують.

У період з жовтня 2019 року по квітень 2020 року нами було проведено емпіричне дослідження проблеми насильства та цькування в учнівському середовищі. Опитуванням, з використанням анонімних анкет, було охоплено 197 вчителів закладів середньої освіти м.Києва, Волинської області та Волинського інституту післядипломної педагогічної освіти

м. Луцька, серед яких 71% – класні керівники, 29% – вчителі-предметники.

За результатами проведеного опитування отримано наступні результати. Про випадки насильницьких дій 71% вчителів дізнається від інших учнів, 42% безпосередньо від постраждалої дитини, 35% від шкільного психолога, 6% – отримують цю інформацію від батьків учнів класу. На думку 63% вчителів, хлопці й дівчата у однаковій мірі можуть здійснювати насильство, як правило це відбувається переважно групою. 59% опитаних вважають, що найчастіше ініціаторами та активними учасниками фактів насильства є неформальні лідери класу, 39% назвали учнів з «неблагополучних родин», 28% дітей із матеріально забезпечених сімей. Об'єктом насильства (цькування) на думку 50% опитаних вчителів, частіше стають сором'язливі й невпевнені діти, 32% – учні із малозабезпечених родин та 22% опитаних вважають, що це невстигаючі у навчанні учні. Фізичне та психологічне насильство, відповідно 57% та 43%, були названі серед таких, що найчастіше проявляються. 86% вчителів вважають, що найбільш поширеними формами булінгу серед учнів є обзивання та образи, 66% назвали бійки та удари, а 39% – розповсюдження негативної інформації. Серед найбільш поширених місць де здійснюється цькування, 50% назвали коридори навчального закладу, 36% – класи. Зазвичай, за наявності зафіксованого випадку насильства (цькування) 54% вчителів звертаються до адміністрації школи, 62% до батьків, 35% до психолога, і лише 7% до правоохоронних органів. Дієвими заходами профілактики насильства в учнівському середовищі 63% опитаних вчителів вважають розвиток дружніх стосунків серед учнів, 37% – бесіди із учнями, їх батьками, із залученням психолога й представників правоохоронних органів. Таким чином варто зробити висновок, що проблема шкільного булінгу є не лише актуальною та такою, що потребує свого вирішення, а є соціальною проблемою сучасного молодіжного середовища.

Відомо, що школа як соціальний інститут є тим місцем, де діти навчаються, отримують необхідні знання, вміння і навички. Разом з тим гуманізація освітнього середовища передбачає, що школа покликана забезпечувати підтримку і сприяти реалізації і захисту прав та законних інтересів дитини, надавати соціально-психологічну і педагогічну допомогу сім'ям. Враховуючи це, організація та здійснення профілактики насильства в

учнівському середовищі має мати системний профілактично-корекційний характер, містити комплекс інформативно-консультативних, діагностичних, корекційних та організаційних дій, якими охоплюються всі учасники освітнього процесу в школі. Реалізовуватися ця діяльність повинна у двох формах: ранній та безпосередній. Рання має бути розрахована на виявлення дітей із сукупністю особистісних якостей, що створюють передумови для формування насильницьких шаблонів поведінки, тобто потенційних насильників; а безпосередня – стосуватися учнів, що вже допускали прояви шкільного булінгу та вчиняли насильницькі дії.

Крім того, головними завданнями психологічної роботи, спрямованої на профілактику шкільного насильства серед дітей повинно бути: навчання школярів соціально прийнятних способів вираження гніву та проявам альтернативних реакцій на негативну ситуацію; навчання дітей навичок самоконтролю й управління власним гнівом (навичкам саморегуляції); формування в учнів конструктивних форм поведінки та основ комунікації у проблемній ситуації; усунення надмірного емоційного напруження й особистісної та шкільної тривожності за допомогою використання техніки релаксації; розвиток позитивної самооцінки; формування здатності усвідомлення власного емоційного світу та почуттів інших людей, розвиток ціннісно-смыслові сфери [4].

Та нажаль усунути шкільний булінг взагалі як явище практично неможливо. Цькування перебуває у значній залежності від загальної системи нерівності людей (майнова, фізична, етнічна, інтелектуальна, гендерна). І проблема подолання знущань пропорційна проблемі подолання цієї нерівності. Навіть існуючий міжнародний досвід, де над подоланням явища булінгу працюють уже не один десяток років, свідчить, що факти насилля у дитячому колективі залишаються попри всі докладені зусилля. Тому, наше завдання – не стільки усунути булінг як явище, скільки знизити його інтенсивність та зменшити кількість випадків крайніх проявів булінгу.

Як підсумок наголосимо, що причини шкільного насильства надзвичайно складні і різноманітні, вони не є ізольованими одна від одної, між ними існує зв'язок, як між соціальним і біологічним, успадкованим і набутих, фізіологічним і психічним, індивідуальним і суспільним. Відтак, як дослідження так і превенція шкільного насильства мають бути комплексними та наближеними до реальних умов освітнього процесу.

Список використаних джерел

1. Барліт А.Ю., Барліт О.О. Форми і методи подолання (мінімізації) соціально-педагогічної та психологічної проблеми булінгу в освітньому середовищі. *Горизонти освіти*. 2012. № 2. С. 44–46.
2. Бэрон Р. Ричардсон Д. Агрессия. Санкт-Петербург: Питер. 1998. 352 с.
3. Булінг та кібербулінг у підлітковому середовищі. Статистичні дані щодо булінгу серед підлітків України. URL: <https://www.unicef.org/ukraine/bullying-cyberbylling-teens-Ukraine>.
4. Запобігання та протидія проявам насильства: діяльність закладів освіти. Навчально-методичний посібник / Андрєєнкова В.Л., Байдик В.В., Войцях Т.В., Калашник О.А. та ін. Київ: ФОП Нічога С.О. 2020. 196 с.
5. Шкільний булінг як соціально-психологічний феномен. Освітній портал «На урок». URL: <https://naurok.com.ua/shkilniy-buling-yak-socialno-psihologichniy-fenomen-197975.html>.

Політова Анна Сергіївна,

кандидат юридичних наук, доцент

РОЗБЕЩЕННЯ НЕПОВНОЛІТНІХ У ПРОЄКТІ КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ

1. Слід відзначити, що за даними Ради Європи кожна п'ята дитина в Україні страждає від сексуального насильства та експлуатації. Серед факторів, що впливають на таке становище можна виокремити занепад суспільної моралі, зростання домашнього насильства, погіршення психічного здоров'я і деформація сексуальних орієнтацій певної частини дорослого населення. Зазначені фактори суттєво впливають на утворення та існування у громадському суспільстві такого явища як розбещення неповнолітніх, що ігнорувалося та як кримінальне правопорушення проти статевої свободи та статевої недоторканості особи має високу латентність.

Наголосимо, що широкий розголос численних фактів розпусних дій проти дітей, великий суспільний резонанс і підвищена увага міжнародної спільноти змусили державу визнати проблему розбещення неповнолітніх [1, с. 4]. Чому ця проблема зацікавила міжнародну спільноту? Напевно тому, як відзначає О.О. Світличний, що однією обставиною, яка розкриває суспільну небезпеку розбещення неповнолітніх, є те, що ці